

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol.4 Special Issue | pp.71-77 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGI

Vaxidov Azamjon

Andijon Davlat Universiteti

ijtimoiy-iqtisodiyot fakulteti

Iqtisodiyot kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiyotning ekologiya bilan o'zaro bog'liqligi, iqtisodiy faoliyatning atrof-muhitga ta'siri va natijalari ko'rib chiqildi. Shuningdek, maqolada mamlakat iqtisodiyoti va ishlab chiqarishda yuzaga keladigan ekologik hamda tabiatga zarar keltirishi mumkin bo'lgan xavflarni kamaytirish uchun "yashil iqtisodiyot"ga o'tish va uning afzalliklari aks ettirilgan.

Tayanch so'zlar: yashil, iqtisodiyot, energiya, strategiya, resurs, innovatsion texnologiyalar, ekologiya, atrof-muhit, rivojlanish, o'sish.

Аннотация: В данной статье рассмотрены взаимосвязь экономики и экологии, влияние и результаты хозяйственной деятельности на окружающую среду. Также в статье отражен переход к «зеленой экономике» и ее преимущества в целях снижения экологических и природоохранных рисков, которые могут возникнуть в экономике и производстве страны.

Ключевые слова: зеленый, энергетика, экономика, стратегия, ресурс, инновационные технологии, экология, окружающая среда, развитие, рост.

Abstract: In this article, the relationship between the economy and ecology, the impact and results of economic activity on the environment were considered. Also, the article reflects the transition to "green economy" and its advantages in order to reduce the environmental and nature-damaging risks that may occur in the country's economy and production

Key words: green energy, economy, strategy, resource, innovative technologies, ecology, environment, development, growth

Kirish. Insoniyat o'zining ijtimoiy-iqtisodiy sohalardagi faoliyati natijasida tabiatga va atrof-muhitga asrlar davomida salbiy ta'sir ko'rsatib keldi. Ishlab chiqarish mashinalashgan davrga o'tgandan buyon bu salbiy ta'sir shiddatli ravishda kengayib bormoqda. Hozirgi globallashuv davrida butun dunyo mamlakatlarida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish masalasi eng dolzarb muammolardan biriga aylanib bormoqda. Mamlakatimizda ham yashil iqtisodiyotga o'tishning dolzarbligi anglangan holda 2019—

2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi tasdiqlandi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Bir guruh Rus olimlari prof. Sharofutdinov boshchiligida mintaqalarda inklyuziv o'sish indeksini hisoblash bo'yicha tadqiqot olib borishdi[1]. Unda Sog'liqni saqlash, atrof-muhit ekologiya ko'rsatkichlari tahlil etilib, kutilayotgan umr ko'rish ko'rsatkichlariga, ichimlik suvining mavjudligi va ifloslanish omillariga mintaqadagi energiya, xususan, neft va gazni qayta ishlash korxonalari o'z faoliyati davomida ekologiyaga chiqariyotgan zararli gazlar bevosita salbiy ta'sir o'tkazayotgani aniqlandi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada ilmiy mushohada, tizimli tahlil va institutsional tahlil usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. "Yashil iqtisodiyot" barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga xizmat qiluvchi kontseptsiya hisoblanadi. "Yashil iqtisodiyot"ga tezroq va nisbatan og'riqsiz o'tish uchun ilm-fan va innovatsiyalarni jadal rivojlantirish zarur. Chunki, bu turdagi iqtisodiyot avvalambor ilm-fan yutuqlari hamda samarali innovatsion yechimlarga tayanadi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyotga investitsiyalarni samarali jalb qilish barqaror va eksklyuziv o'sishga erishish uchun juda muhimdir. Keng qamrovli siyosat asoslarini qabul qilish, qo'llab-quvvatlovchi moliyaviy mexanizmlarni yaratish, qulay investitsiya iqlimini joriy etish va zarur texnologik ko'nikmalarni rivojlantirish orqali hukumatlar va manfaatdor tomonlar qiyinchiliklarni yengib, yashil iqtisodiyotning ulkan salohiyatini ochib berishlari mumkin. Bunday jamoaviy harakatlar yanada barqaror va barqaror kelajakka o'tishni tezlashtirish uchun juda muhimdir.

Globalashuv davri sanoati rivojlangan mamlakatlarning texnologik bazasining ekologik xavflarni kamaytirish uchun sifat jihatdan yangilanishi va resurslardan samarali foydalanish hamda atrof-muhitga zarar yetkazmagan holda, butun jamiyat manfaatlariga javob berishga yo'naltirilgan iqtisodiyotga o'tishni talab qilmoqda. Xorijda bu o'tishni amalga oshiruvchi "yashil o'sish" iqtisodiy siyosati Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) tomonidan barcha a'zolarining uzoq muddatli (2030- yilgacha) rivojlanishi uchun strategik yo'nalish sifatida qabul qilingan [2].

Yevropa hamjamiyatining 2050-yilgacha "yashil iqtisodiyot"ga o'tish bo'yicha strategiyasida "yashil iqtisodiyot" ekosistemalarni (tabiiy resurslar), iqtisodiyotni (moddiy resurslar) va jamiyatni birlashtiradigan tizimni o'zida ko'rsatib berishi kerakligi ta'kidlangan.

2019–2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi tasdiqlandi. Unga ko'ra, mazkur davrda umumiy elektr-energiyasini ehtiyojida qayta tiklanuvchi energoresurslar ulushini 25%ga yetkazish, transport harajatlarini qisqartirish va transport sohasining samarali faoliyatini ta'minlashga qaratilgan yagona kompleks rivojlanish siyostini shakllantirish, shaharni uzoq muddatli rivojlantirish rejalari va ekologik xavfsizlik choralariga muvofiq yashil transportni rivojlantirish, yashil kreditlash, venchur moliyalashtirish tizimini joriy etish kabi vazifalar belgilandi va asosiy ustuvor yo'nalishlar etib quyidagilar ta'kidlab o'tildi:

- iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlari energiya samaradorligini oshirish;

- energiya resurslari iste'molini diversifikatsiyalash va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rivojlantirish;
- iqlim o'zgarishi oqibatlariga moslashish va ularni yumshatish, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va tabiiy ekotizimlarni asrash;
- "yashil iqtisodiyot"ni qo'llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqish.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha mutaxassislari (UNEP) "yashil iqtisodiyot"ni iqtisodiy faoliyat sifatida hisobga olib, bu tushunchani "yashil iqtisodiyot insonlarning farovonligini yaxshilaydi va ijtimoiy adolatni ta'minlaydi, ekologik xavflarni va tabiatning yemirilib ketishini sezilarli darajada kamaytiradi" degan ta'rifni beradi. "Yashil iqtisodiyot"ning bu ta'rifi deyarli yaxshi ma'lum bo'lgan barqaror rivojlanish konsepsiyasidan farq qilmaydi. U ekologik iqtisodiyot bilan chambarchas bog'liq, lekin ko'proq siyosiy jihatdan qo'llaniladigan yo'nalishga ega. Yashil Iqtisodiyot ta'kidlanishicha, „yashil“ bo'lishi uchun iqtisodiyot nafaqat samarali, balki adolatli bo'lishi kerak. Adolatlilik global va mamlakat darajasidagi tenglik o'lchovlarini tan olishni, xususan, past uglerodli, resurslarni tejaydigan va ijtimoiy jihatdan qamrab oluvchi iqtisodiyotga adolatli o'tishni ta'minlashni nazarda tutadi. Uni oldingi iqtisodiy rejimlardan ajratib turadigan xususiyat — bu tabiiy kapital va ekologik xizmatlarni iqtisodiy ahamiyatga ega sifatida bevosita baholash va xarajatlar ekotizimlar orqali jamiyatga tashqariga chiqariladigan to'liq xarajatlarni hisobga olish rejimi. Aktivga zarar yetkazgan yoki e'tiborsiz qoldiradigan tashkilotga ishonchli tarzda qaytariladi va uning majburiyatlari sifatida hisobga olinadi.

"Yashil iqtisodiyot"ga o'tish strategiyasi yirik investitsiyalarni (yiliga YaIMning 2 foizigacha) talab qiladigan murakkab jarayon bo'lib, iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlariga ta'sir qiladi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, "yashil iqtisodiyot" mintaqaviy rivojlanishni rag'batlantiradi, ijtimoiy barqarorlikka ko'maklashadi, "yashil iqtisodiyot" tarmoqlarida yangi ish o'rinlarini yaratish orqali iqtisodiy salohiyatni oshirishga erishish mumkin.

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) prognozlariga ko'ra, ishlab chiqarish va iste'mol qilishning zamonaviy usulida davom etilsa, 2050-yilga kelib, 2000-yil bilan solishtirilganda, o'simlik va hayvonot dunyosining 61 foizdan 72 foizigacha yo'qotiladi va tabiiy hududlar esa 7,5 mln. kv.m.ga qisqaradi. Olimlar 1970-yillardan buyon bunday hisob-kitoblarni amalga oshirmoqdalar va har yili yillik resurslar tez-tez sarflanayotganligini guvohi bo'lishmoqda. Masalan, 2024-yilda tabiiy resurslar hajmi 2023-yilga nisbatan ma'lum darajada pastligi, albatta, resurslardan oqilona foydalanish hamda mamlakatlarning ekologiyaga zarar yetkazmagan holda rivojlanishini ta'minlash g'oyasini ilgari surish zarurligini ko'rsatadi.

"Yashil iqtisodiyot"ning muhim komponenti qayta tiklanadigan energiya manbalarini yaratish va foydalanish hisoblanadi. Ya'ni bunda qazib olinadigan yoqilg'i o'rniga qayta tiklanadigan energiyaga asoslangan yashil energiya ishlab chiqarishga o'tishni, shuningdek, energiyani tejash va energiyadan va shamol energiyasidan samarali foydalanish talab etiladi. Quyosh va shamol energiyasi kabi qayta tiklanadigan manbalar 2035-yilga kelib elektr-energiyasi uchun qazib olinadigan yoqilg'idan foydalanishni yo'q qilish va 2050-yilga kelib fotoalbum yoqilg'idan foydalanishni butunlay almashtirish

mumkin. Yana bir o'ziga xos xususiyatlaridan biri bu - yashil energiya va texnologiyalardan foydalanish. Yashil iqtisodiyotda yashil energiya manbalariga o'tish kengaytiriladi. Quyosh, shamol, suv va boshqa energiya manbalaridan foydalanish energiya samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga yashil iqtisodiyot, ijtimoiy va ekologik javobgarlikni kuchaytiradi. Moliyaviy tashkilotlar, korxonalar va insonlar qonuniy hamda ijtimoiy normativlarni buzmasdan, tabiiy muhitni saqlash, nojo'ya ta'sirni minimalizatsiya qilish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga intiladi. Yashil iqtisodiyot, insoniyat va atrof-muhitni ikki taraflama samarali foydalanish prinsiplari asosida rivojlanadi va qayta ishlanadi.

Raqamli texnologiyalari yillar davomida turli sohalarni va hayotimizni tubdan o'zgartirib, unumdorligimiz, iqtisodiyotimiz va ijtimoiy farovonligimizni yaxshilamoqda. Raqamli texnologiyalarining yashil iqtisodiyotni targ'ib qilishdagi o'rni juda katta bo'lib, qishloq xo'jaligi, suv xo'jaligi sohasi, elektir energetika sohasi, issiqlik energetika sohasi va boshqa sohalarning samaradorligini oshirishga, rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda. Bu jihatdan O'zbekistonning salohiyati ancha yuqori. Xalqaro moliyaviy institutlarning hisob-kitobiga qaraganda, respublikada muqobil energiya (ayniqsa, quyosh energiyasi)ning yillik zaxirasi 270 million tonna shartli yoqilg'i ekvivalentiga teng. Bu real ehtiyojimizdan uch karra ko'p. Boz ustiga, "yashil energetika" sohasidagi loyihalarni amalga oshirish O'zbekistonda yaqin o'n yilda qayta tiklanadigan energiya manbalari ulushini 3 barobardan ziyodga ko'paytirish imkonini beradi. Bu iqtisodiyot uchun mislsiz foydadir. Tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, O'zbekiston uglevodorod energiyasi – neft, gaz, ko'mirdan foydalanish hisobiga har yili yalpi ichki mahsulotning kamida 4,5 foizini yo'qotmoqda. Qolaversa, mamlakatdagi energiya ishlab chiqaruvchi quvvatlarning salkam yarmi eskirgan. Ularni tiklash yoki modernizatsiyalash katta mablag'ni talab qiladi. Buning o'rniga ham iqtisodiy, ham ekologik jihatdan samarali hisoblangan "yashil energetika"ga o'tish ming chandon afzal. Albatta, "yashil iqtisodiyot" faqat energetika sohasini isloh qilishdan iborat emas. Uning ichiga toza ichimlik suvi muammolari, oziq-ovqat xavfsizligi, qishloq xo'jaligidagi innovatsiyalar, barqaror shaharlar, chiqindilarni oqilona boshqarish, o'rmon hududlarini kengaytirish, cho'llanishni qisqartirish kabi ko'p qirrali va keng tarmoqli chora-tadbirlar kirib keldi. Yana bir muhim qayd, "Yashil iqtisodiyot"dan davlat yoki biznes emas, balki, eng avvalo, oddiy odamlar foyda ko'radi. Uning ijtimoiy ahamiyati ham shunda. [6]

"Yashil iqtisodiyot"ga tezroq va nisbatan og'riqsiz o'tish uchun ilm-fan va innovatsiyalarni jadal rivojlantirish zarur. Chunki, bu turdagi iqtisodiyot avvalambor ilm-fan yutuqlari hamda samarali innovatsion yechimlarga tayanadi. Birgina misol, oxirgi o'n yilda dunyo miqyosida quyosh energiyasidan foydalanish harajatlari 80 foizga qisqardi. Mazkur tendensiya davom etmoqda. Nega? Chunki olimlar, muhandis va texnologlar mavjud uskunalarni takomillashtirish, yangilarini yaratish, tannarxini tushirish bo'yicha tinmay izlanishyapti. Bunday tadqiqotlarni O'zbekiston ham olib bormog'i darkor. Toki innovatsion mahsulotlarni xorijdan eksport qilmay, o'zimizda ishlab chiqaraylik.

Raqamli texnologiyalari yillar davomida turli sohalarni va hayotimizni tubdan o'zgartirib, unumdorligimiz, iqtisodiyotimiz va ijtimoiy farovonligimizni yaxshilamoqda. Raqamli texnologiyalarining yashil iqtisodiyotni targ'ib qilishdagi o'rni juda katta bo'lib, qishloq xo'jaligi, suv xo'jaligi sohasi, elektr-energetika sohasi, issiqlik

energetika sohasi va boshqa sohalarning samaradorligini oshirishga, rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda.

Aksariyat olimlarning fikricha, raqamlashtirish ekologik muhitga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish tizimini kuchaytiradi va texnologik innovatsiyalar orqali ekologik harajatlarni kamaytiradi. Boshqa guruh olimlarning fikri bo'yicha, raqamli texnologiyalar ekologik muammolarni kelib chiqishiga olib kelmoqda. Kompyuter va boshqa axborot texnologiyalari uskunalari katta miqdordagi elektr-energiyasini iste'mol qiladi. Bundan tashqari, uskunalarni ishlab chiqarish, hamda utelizatsiya qilishda ham ekologik muammolar kelib chiqadi. Umumlashtirib aytganda raqamli texnologiyalar atrof muhit muhofazasi uchun ham yechim xam muammodir.

Yashil texnologiyalar joriy etilishida yuzaga keladigan bir qancha muammolar bor: qishloq xo'jaligida ishlab chiqarilgan mahsulotlarni saqlashda mini sex va saqlash xonalarining son jihatdan kamligi, chuchuk suv zaxirasining asosiy qismi qo'shni davlatlarda joylashganligi, sanoat sohasi korxonalarida belgilangan talablarga to'la rioya etilmasligi, sanoat chiqindilarining suvga oqizish ko'rsatkichi yuqoriligi, chiqindilarni qayta ishlash sektori sust rivojlanganligi (jami chiqindilarni taxminan 10% qayta ishlanadi). Dunyoning deyarli ko'p mamlakatlarida texnologiyalar rivojlanishida korporatsiyalar, banklar, moliya institutlari moliyalashtiruvchi sifatida ishtirok etadi. Ammo aksariyat mamlakatlarda bu borada ma'lum muammolar mavjud. Masalan, amalga oshirilishi kerak bo'lgan rivojlanishlarda moliyalashtiruvchi manba sifatida budjet mablag'lari sarflanayotganligiga ham guvoh bo'lamiz [4].

Innovatsion rivojlanish vazirligi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, Energetika vazirligi hamda Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi bilan birgalikda har yili 1-dekabrga qadar "yashil iqtisodiyot"ni rivojlantirish yo'nalishlarida ilmiy tadqiqot va innovatsion loyihalarning maqsadli dasturlarini fan va texnologiyalarga e'tibor qaratib quyidagilar nazarda tutilmoqda:

- "yashil" iqtisodiyot sohasidagi ustuvor yo'nalishlar bo'yicha fundamental va amaliy tadqiqotlarni olib borish;

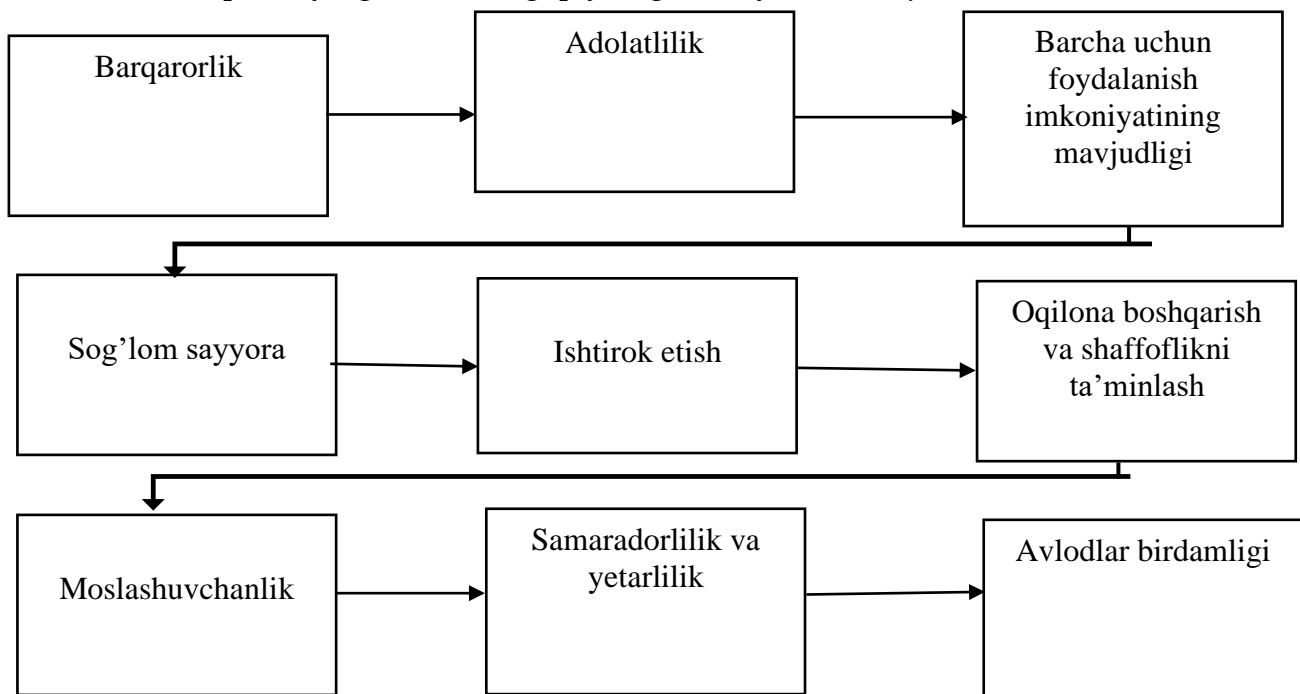
- iqtisodiyot tarmoqlarida "yashil" texnologiyalar, xususan, resurs tejovchi, chiqindisiz ishlab chiqarish, chiqindilarni qayta ishlash imkoniyatini beruvchi texnologiyalarni va xavfsiz kimyoviy moddalarni qo'llashga o'tish hamda qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini o'rganish va ularni amaliyotga tatbiq etish;

Shu bilan bir qatorda mamlakatimizda energetika sohasida so'nggi yillarda quyosh energiyasi ishlab chiqarish borasida bir qancha loyihalar ishlab chiqarish, ulardan dastlabkisi sifatida BAA ning "Masdar" kompaniyasi bilan hamkorlikda tashkil etilgan "Nur Navoi Solar" loyihasi bo'lib, u bir yilda 80mln tonna tabiiy gaz tejalishiga va 160ming tonna issiqxona gazi chiqishini oldini olishga xizmat qiladi. Ekspertlarning fikriga ko'ra, mazkur sohadagi mazkur imkoniyatlardan to'liq foydalanilgan taqdirda, 600mlrd.kv.soat elektr-energiyasi ishlab chiqarilishi va yurtimizning bugungi elektr-energiyasi iste'molidan 8 marta ko'p.

Investitsiyalarni jalb qilish va saqlash yashil sektorda tajribali ishchi kuchlarining yetishmasligini bartaraf etishda juda muhim omil hisoblanadi. Hukumatlar va ta'lim muassasalari yashil ta'lim dasturlarini targ'ib qilishlari, kasb-hunar va texnik

tayyorgarlikni taklif qilishlari, bilim almashish va salohiyatni oshirish uchun imkoniyatlar yaratishlari kerak. Bilimdon va malakali ishchi kuchi nafaqat barqaror innovatsiyani rivojlantiradi, balki yashil investitsiyalar samaradorligini oshiradi. Bularni amalga oshirishda ta'lim juda muhim rol o'ynaydi. Ta'lim dasturlari barqarorlik tamoyillarini o'z ichiga olishi va qayta tiklanadigan energiya texnologiyalari, resurslarni boshqarish va ekologik toza amaliyotlar bo'yicha treninglar o'tkazishi kerak. Natijada ishchi kuchining o'sib borayotgan yashil sektor talablarini qondirish qobiliyatini oshirish mumkin. Malakali tashabbuskor shaxslar texnik tajribani shakllantirish va yashil sohalarda tadbirkorlikni rivojlantirishga ustuvor yo'nalish sifatida ahamiyat berishi yoshlarning yashil iqtisodiyotni rivojlantirishida salmog'li ahamiyat kasb etadi[4].

Yashil iqtisodiyotga o'tishning quyidagi tamoyillari mavjud:

Davlat va xususiy sektorni birlashtirgan hamkorlikdagi korxonalar yashil investitsiyalar uchun zarur bo'lgan qo'shimcha resurslarni safarbar qilishi mumkin. Hukumatlar xatarlarni bo'lishish, resurslarni optimallashtirish va o'zaro manfaatli investitsiya imkoniyatlarini yaratishni maqsad qilib, yaxshi tuzilgan kelishuvlar orqali xususiy sektorni faol ravishda jalb qilishlari kerak. Aniq huquqiy asoslarni yaratish, protseduralarni soddalashtirish va tegishli imtiyozlarni taklif qilish xususiy korxonalarini yashil iqtisodiyotga sarmoya kiritishga undashi mumkin

Yashil energiya zahiralarning turlari:

-toza energiya zahiralari : quyosh, shamol, gidroenergetika, bioenergiya kabiz toza, qayta tiklanadigan manbalarini ishlab chiqarish va yetkazib berish bilan shug'illanadigan yashil energiya zaxiralari toza energiya zaxiralari deyiladi.

- quyosh energiya zaxiralari : quyosh energiyasi orqali energiya ishlab chiqarishga qaratilgan yashil energiya kompaniyalari quyosh energiyasi zaxiralari deb ataladi.
 - shamol energiyasi zaxiralari: shamol trubinalarini ishlab chiqarish yoki o'rnatish bilan shug'illanadigan kompaniyalar. Ushbu yashil kompaniyalarning zaxiralari shamol energiyasi deb ataladi.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyotga investitsiyalarni samarali jalb qilish barqaror va eksklyuziv o'sishga erishish uchun juda muhimdir. Keng qamrovli siyosat asoslarini qabul qilish, qo'llab-quvvatlovchi moliyaviy mexanizmlarni yaratish, qulay investitsiya iqlimini joriy etish va zarur texnologik ko'nikmalarni rivojlantirish orqali hukumatlar va manfaatdor tomonlar qiyinchiliklarni yengib, yashil iqtisodiyotning ulkan salohiyatini ochib berishlari mumkin. Bunday jamoaviy harakatlar yanada barqaror va barqaror kelajakka o'tishni tezlashtirish uchun juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. R.Sharafutdinov, E.Akhmetshin, A.Polyakova, V.Gerasimov, R.Shpakova, M.Mikhailova: Inclusive growth: A dataset on key and institutional foundations for inclusive development of Russian regions/ Journal Data in brief, Volume 23, April 2019, 103864. <https://doi.org/10.1016/j.dib.2019.103864>
2. Towards a green economy in Europe. EU environmental policy targets and objectives 2010-2050. European Environment Agency, Copenhagen, 2013. URL: <http://www.eea.europa.eu/publications/towards-a-green-economy-in-europe>
3. Astaxov A.S., Bushuev V.V., Golubev V.S. Ustoychivoe razvitie i natsionalnoe bogatstvo Rossii. – Moskva: Energiya, 2009. – s 79.
4. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi davlat dasturlari <https://mininnovation.uz/oz/opendata/post-537>
5. Vaxabov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Tashmatov Sh.A., Butaboyev M.T.. Yashil iqtisodiyot. Darslik. T.: Universitet, 2020
6. <https://davr24.uz/archives/5442>

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

